

*Остапченко Олена Вадимівна,
старший викладач Київського університету
імені Бориса Грінченка*

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАЛЬНОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Процес формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних педагогів передбачає як необхідний компонент риторичну освіту студентів. Досконале володіння переконливим словом, оптимальна мисленнєво-мовленнєва поведінка фахівця у ситуаціях, визначених колом його професійних обов'язків, є важливим засобом виховання, соціальної підтримки та захисту, досягнення взаєморозуміння, інструментом позитивного впливу на людину.

Риторичні уміння, що є складовою комунікативних умінь мовної особистості, – це засвоєний і усвідомлений мовцем спосіб виконання риторичних дій в усіх ситуаціях публічного спілкування. Структура риторичних умінь, на думку більшості науковців, є своєрідним відображенням структури риторичної діяльності, отже, своєрідним синтезом трьох взаємопов'язаних складників цієї діяльності – мисленнєвого, мовленнєвого та комунікативного, які послідовно реалізуються в докомунікативній, комунікативній і посткомунікативній фазах.

У багаторівневій структурі риторичних умінь, якими мають оволодіти майбутні педагоги, виділяють два типи (за Л. Горобець): а) пов'язані з аналізом і створенням риторичних текстів; б) пов'язані з уведенням риторичних елементів до текстів нериторичних жанрів. Уміння першого типу забезпечують формування початкового ораторського досвіду шляхом аналізу готових риторичних текстів-зразків (перший, початковий рівень), а також створення цілісних текстів певних стилів і жанрів, удосконалення власних висловлювань відповідно до засвоєних знань про ефективність риторичної діяльності (другий, творчий рівень). В аспекті визначення риторики як науки про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю особистості (Г. Сагач) у структурі риторичних умінь першого типу визначають такі групи:

1) співвідносні з винайденням думки (на етапі інвенції):

- уміння визначати тему, ідею, мету, задум майбутньої промови, ділової бесіди; розробляти предметну царину комунікативного акту через підбір відповідного матеріалу до загальної теми і кожної з мікротем; обирати риторичний чи мовленнєвий жанр висловлювання і доречний тип викладу для досягнення поставленої мети; формулювати основну тезу висловлювання; добирати аргументацію для обґрунтування тези, забезпечувати зв'язок між тезою та аргументами; будувати критику інших відомих положень з певної теми; аналізувати майбутню аудиторію за соціально-демографічними, соціально-психологічними, індивідуально-особистісними ознаками; визначати комунікативні наміри адресата й адресанта, створювати образ промовця; здійснювати риторичний аналіз;

2) співвідносні з розташуванням думки (на етапі диспозиції):

- уміння структурувати промову, розташовувати її частини відповідно до логіки викладу; добирати засоби когезії (зв'язку між окремими частинами тексту); "згортати" думку: складати план, тези, конспект; обирати доречні тактичні прийоми вступу і завершення виступу чи бесіди, способу викладу власних тез і заперечення протилежної думки; формулювати згоду, заперечення, відмову, спростування, добираючи найбільш прийнятні мовленнєві засоби;

3) співвідносні з вираженням думки (на етапі елокуції):

- уміння застосовувати численні прийоми виразності при підготовці тексту промови; визначати доречність використання мовних засобів у певній мовленнєвій ситуації; обирати риторичні варіанти для точного й правильного вираження думки й емоційного впливу на аудиторію; стилістично редагувати текст, удосконалювати власне й чуже мовлення;

4) співвідносні з виголошенням промови (на етапі акції):

- уміння застосовувати прийоми техніки усного мовлення: правильного розподілення фонаційного дихання; регулювання гучності, дзвінкості й тембру голосу, темпу мовлення; дотримання чіткої артикуляції й виразної дикції; використовувати паралінгвістичні комунікативні засоби: різне інтонування тексту

з метою емоційного впливу на слухачів відповідно до мети публічного виступу, “риторичного пафосу” промови; виділення голосом ключових слів, логічних наголосів і пауз; застосовувати невербальні засоби впливу на аудиторію: міміку, жести, рухи, пози, зоровий контакт, зони спілкування, комунікативний простір і час відповідно до мети і обставин спілкування; керувати власним емоційним станом; емоційно ідентифікувати себе з аудиторією (емпатія), оцінювати емоційний та фізичний стан слухачів під час виступу й відповідно корегувати свої дії; нейтралізувати заперечення, провокаційні репліки окремих учасників комунікації під час дискусії чи полеміки, знаходити вихід з неприємної ситуації;

5) співвідносні з аналізом публічного виступу (на етапі рефлексії):

- уміння рефлексувати, тобто виявляти й аналізувати власні відчуття з метою навчитися робити висновки з помилок і нарощувати цінний життєвий досвід; оцінювати риторичні дії інших учасників комунікації.

У професійній діяльності соціального педагога риторичні вміння набувають специфічних рис, зумовлених особливостями фахової діяльності: у стосунках суб’єкт-суб’єктної моделі риторичної взаємодії провідною стає діалогічна форма комунікації; акцент у визначенні стратегічної мети спілкування перенесено на досягненні згоди, а переконання розглядається як засіб досягти порозуміння і співпраці з вихованцями, їх батьками чи опікунами, клієнтами тощо (А. Капська, А. Михальська, О. Юніна).

Потреба забезпечити поетапне якісне оволодіння студентами системою риторичних умінь є основою для розроблення комплексу взаємопов’язаних дидактичних прийомів цілеспрямованої підготовки майбутніх фахівців до прилюдних виступів. У дидактичній системі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів особливе місце посідають активні методи навчання, зокрема ігрові, які, з одного боку, максимально сприяють формуванню та розвитку творчого потенціалу особистості студента, а з іншого – озброюють фахівця найбільш ефективними технологіями майбутньої роботи з дітьми чи підлітками.

У сучасній дидактиці існують різні класифікації дидактичних ігор, зокрема виділяють ігри-вправи, ігрові дискусії, ігрові ситуації, рольові і ділові навчальні

ігри. Виконуючи основні функції педагогічної гри (спонукальну, комунікативну, самореалізацій, розвивальну, діагностичну, корекційну, розважальну) [3, с. 185], кожна з ігрових форм, однак, має різний дидактичний потенціал. Їх доречне використання зумовлене багатьма чинниками: змістовою доцільністю гри на певному етапі навчання відповідно до обраної лінгводидактичної стратегії; відповідністю змісту гри темі заняття та знанням, умінням і навичкам гравців; відповідністю ігрової ситуації змісту професійної діяльності, яка імітується; мотивацією учіння, рівнем пізнавального інтересу; проблемністю, інтелектуальною складністю прийняття рішень; наочністю; способами взаємодії викладача і студентів у індивідуальній, груповій та колективній формах навчання.

Так, для формування риторичних умінь першого (початкового) рівня, які співвідносяться з мовними і мовленнєвими уміннями і ґрунтуються на них, доцільним видається використання ігрових вправ: ігрових проблемних завдань, ігрових тестів, ігор-аукціонів, вікторин, конкурсів, мозкових штурмів тощо. Такі дидактичні ігри «створюють підґрунтя для формування умінь соціальної комунікації, а також забезпечують засвоєння максимального обсягу мовленнєвих моделей, що згодом можуть легко репродукуватися в інших ситуаціях...» [2, с. 131]. Мета їх застосування – поглибити одержані в школі знання студентів про мову як систему, літературні норми функціонування мовних одиниць, стилістичні ресурси мови, а також актуалізувати уміння й навички правильного, доречного, логічного, точного, виразного й багатого мовлення. Це можуть бути, наприклад, ігрові завдання “Будь точним у слові (закінчи думку)“, “Перли многоцвітні“, “Не бійтесь заглядати у словник“ та ін., які розвивають мовне чуття, збагачують словниковий склад мовлення студентів синонімами, антонімами, фразеологічними зворотами, тропами, стилістичними і риторичними фігурами, підвищують рівень мовленнєвої культури, особливо усного спілкування, збуджують інтерес до слова. Завдання викладача – спрямувати цю допитливість на поглиблення знань, роботу з довідковими джерелами. Така дидактична гра, всупереч часом позірній легкості, вимагає від студента самостійного бачення проблеми в поданій

інформації, визначення шляхів її вирішення, перевірки своїх гіпотез за словниками й довідковими джерелами.

Риторичні уміння другого рівня (творчого) являють собою інтегративні утворення вищого порядку, покликані забезпечити креативний рівень реалізації мовної особистості у процесі ефективної риторичної діяльності. Практичний навчальний досвід свідчить, що оптимальними формами на цьому етапі є ситуативні, рольові, ділові ігри професійного спрямування, ігрові дискусії, а також ігрові прийоми “крупного формату” – ігри-турніри за шоу-технологіями. Їх дидактичний потенціал дозволяє вирішувати складні методичні завдання формування риторичних умінь студентів у ситуації творчої співпраці та успіху, без педагогічного тиску. Особливості використання навчальних ігрових завдань на цьому етапі полягають у їх спрямованості на “проспективну” діяльність: моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності, виховання самостійності у визначенні комунікативної стратегії публічного спілкування і прийнятті рішень; на самоствердженні студента в колективі, в орієнтуванні на продуктивну взаємодію з учасниками гри й викладачем, змагальність та імпровізацію; в гумористичному забарвленні і, звичайно, стимулюванні допитливості, живого інтересу до такого багатогранного явища, як риторична діяльність.

Кожен із ігрових прийомів «вимагає чіткої покрокової реалізації з обов’язковим прогнозуванням результатів, тобто технологічного підходу, що неможливо без спеціальної фахової підготовки викладача до організації інтерактивного навчання» [2, с. 365], а отже, й дидактичної гри як однієї з його форм. Поетапне застосування ігрових прийомів, їх неодноразова і варіативна повторюваність на різних стадіях формування риторичних умінь першого і другого рівнів дає можливість забезпечити засвоєння навчального матеріалу найбільш надійним емпіричним шляхом.

Процес формування риторичної культури соціального педагога не вичерпується лише дидактичними засобами і не припиняється після завершення освіти, він триватиме практично протягом усього професійного життя.

Сподіваємося, що якісні риторичні уміння, вироблені шляхом активної навчально-ігрової діяльності, стануть частиною загальної культури фахівця, сприятимуть розвитку мовної особистості.

Література:

1. Караман С.О., Караман О.В. Орфоепічний тренінг. Фонетика. Орфоепія. Стилїстика. Риторика. Завдання і вправи: Навчальний посібник. 3-тє видання перероб. і доп. – КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2009. – 184 с.

2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентиліук: М.І. Пентиліук, С.О. Караман, О.В. Караман, О.В. Горошкіна та ін. – К.: Ленвіт, 2004. – 400 с.

3. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: «Академвидав», 2006. – 352 с.